

F. de Saussure: «σχετικά αυθαίρετο»

Ο Saussure (σσ. 171-173) εξετάζει περιπτώσεις παραγωγής-σύνθεσης, όπου διαπιστώνει «σχετική αυθαίρεσία»:

/íkosi/ + /éna/ → /íkosiéna/

*→ /enaíkosi/.

Μαθήματα, σ. 172: «Όλο το σύστημα της γλώσσας στηρίζεται στη μη λογική αρχή του αυθαίρετου του σημείου ... αλλά ο νους πετυχαίνει να εισαγάγει **μιαν αρχή τάξης και κανονικότητας** μέσα σ' ορισμένα μέρη της μάζας των σημείων, κι εδώ βρίσκεται ο ρόλος του σχετικά αιτιολογημένου. Εάν ο μηχανισμός της γλώσσας ήταν εξολοκλήρου λογικός, θα μπορούσαμε να τον μελετήσουμε καθαυτόν· αλλά επειδή είναι μια **μερική διόρθωση ενός συστήματος φυσικά χαοτικού**, υιοθετούμε την άποψη που επιβάλλεται από την ίδια τη φύση της γλώσσας, μελετώντας το μηχανισμό αυτό ως έναν **περιορισμό του αυθαίρετου**».

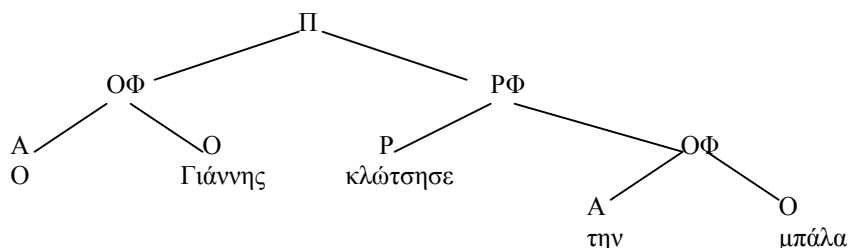
Περιορισμοί του αυθαίρετου:

1. ηχοποιήτες λέξεις – επιφωνήματα (*Μαθήματα*, σσ. 103-104)
2. περιορισμοί του συστήματος (τάσεις, καθολικοί περιορισμοί· γραμματικοί κανόνες;) – «σχετικά αυθαίρετο»: *#rtl...#, *#lp...#, *#lp...# (*#[υγρό][κλειστό]...#)· μόνο 4 συμφωνικά φωνήματα εμφανίζονται στην κλίση της αγγλικής: /z, d, n, η/· στα ελληνικά: κυριαρχία /s, n/ στην κλίση ονομάτων/επιθέτων. Αυτή η *φωνηματική ειδίκευση* δηλώνει ότι ανώτερα επίπεδα (μορφολογία) επιβάλλουν περιορισμούς στα κατώτερα (φωνολογία).

Charles Sanders Peirce (1839-1914):

- icon («εικόνα/ομοίωμα»),
- index («δείκτης»),
- symbol («σύμβολο») = «σημείο» (Saussure).

3. Υπάρχουν στοιχεία εικονικότητας/δεικτικότητας σε όλα τα επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης:
 - δεικτικά στοιχεία του λόγου: *εδώ, τώρα, αυτός, εκείνος*, ...
 - γραμμική αντιστοιχία μεταξύ σημαίνοντος-σημαινομένου: *veni, vidi, vici*.
 - ισομορφική αντιστοιχία σημαίνοντος-σημαινομένου (συνθετικότητα της σημασίας-εικονικότητα της δομής):

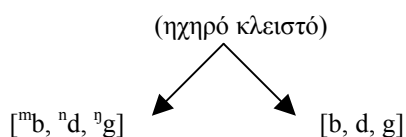

(Παρατήρηση: η γραμματική οργάνωση του σημαίνοντος δεν είναι γραμμική.)

- «αιτιολογημένη» αντιστοιχία σημαίνοντος-σημαινομένου:
 - *ψηλός – ψηλότερος – ο ψηλότερος (ο πιο ψηλός) / high – higher – highest / altus – altior – altissimus, je finis – nous finissons / tu finis – vous finissez / il finit – ils finissent / τελείωσα – τελειώσαμε («Η λέξη 'τεράστιος' είναι πιο μικρή από τη λέξη 'μικροσκοπικός'. Πλάκα δεν έχει»*, Philippe Geluck, «Ο γάτος», *Ελευθεροτυπία*/9 19-3-2003)
 - *πότε – πότε: μια ο ένας μια ο άλλος: προχωρούσε, προχωρούσε κι έφτασε σ' ένα παλάτι*
 - Λογοπαίγνια: π.χ. *ami et ennemi*, *φελλόλογος*, *ημερίδα* ή *νυχτερίδα*;
 - «αστερισμοί λέξεων με παρόμοιες σημασίες εκφραζόμενες με παρόμοιους ήχους» (D. Bolinger): *bash, mash, smash, crash, dash, lash, hash, [hush], rash, rush, brash, clash, [trash], plash, splash, flash, flush*

- Μεταφορά / μετωνυμία / ρητορικοί τρόποι (π.χ. επανάληψη: *πότε-πότε*, έλλειψη: «Σιγά, δεν ακούω»)
- Επιτόνιση / ρυθμικότητα (π.χ. σε συνθήματα).

4. συσχετισμοί γλωσσικών με κοινωνικές μεταβλητές (κοινωνιογλωσσολογία):

W. Labov, "The Social Stratification of (r) in NY City Department Stores":

5. Η νοηματοδότηση των λέξεων σε μια εποχή, το «πνεύμα» της εποχής, οι ιδέες που κρυσταλλώνονται σε λέξεις, οι «αγώνες για τα ονόματα».

- α.** Σχολιάστε (βάσει του 5): «παράπλευρες απώλειες» “a coalition of the willing” (Bush *et al.*).
- β.** Να δώσετε και άλλα παραδείγματα «αιτιολογημένης σχέσης» σημαίνοντος-σημαιομένου, δηλ. παραδείγματα «σχετικά αυθαίρετου».
- γ.** Υπάρχουν σημεία των φυσικών γλωσσών που λειτουργούν ως «δείκτες» ή ως «εικόνες»; Εξηγήστε με παραδείγματα. Μπορεί να σας βοηθήσει η μελέτη των λογοπαιγνίων και των διαφημίσεων. Θα ήταν χρήσιμο επίσης να συμβουλευθείτε την πολύ ενδιαφέρουσα ομιλία του Roman Jakobson “Quest for the Essence of Language”, *Selected Writings* τ. II, 345-359· αναδημοσιεύτηκε στο Roman Jakobson, *On Language*, επιμ. L. R. Waugh & M. Monville-Burstion, Harvard: Harvard University Press, 1990, σσ. 407-421. Βλ. και Α.-Φ. Χριστίδης, «Η φύση της γλώσσας», στο *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2001, σσ. 21-52· πβ. Βάσω Κιντή, «Περί της φύσης της γλώσσας», *Ποίηση* 19 (2002), σσ. 239-253 και Α.-Φ. Χριστίδης, «Περί της φύσης των ειδικών: Απάντηση στην κ. Κιντή», *Ποίηση* 19 (2002), σσ. 254-277.
- δ.** Ο Emile Benveniste στο άρθρο του «Η φύση του γλωσσικού σημείου», στο *Κείμενα σημειολογίας*, μτφ. Κ. Παπαγιώργης, Αθήνα: Νεφέλη, 1981, σσ. 15-23, ασκεί κριτική στη θεωρία περί σημείων του F. de Saussure. Κατά την άποψή του, «ο δεσμός ανάμεσα στο σημαίνον και στο σημαϊνόμενο δεν είναι αυθαίρετος· απεναντίας, είναι αναγκαίος». Αξιολογήστε τα επιχειρήματα του Benveniste. Ποια θα μπορούσε να είναι η απάντηση του Saussure;